GRAMMATIKK OG POLITIKK HÅND I HÅND

INTERVJU MED GUNVOR MEJDELL

JACOB HØIGILT

SOMMEREN 2017 GIKK PROFESSOR I ARABISK Gunvor Mejdell av med pensjon. Hele karrieren har hun virket ved Universitetet i Oslo (UiO), og siden 1970-årene har hun vært den mest sentrale skikkelsen i utviklingen og oppbygningen av et moderne arabisk-fag i Norge. På disse årene har arabisk-kullene vokst fra noen få personer til over hundre studenter på bachelor-nivå, og Mejdell var også en drivkraft i arbeidet med å utvikle midt-østenstudier, et annet fag som har vokst kraftig siden starten av 1990-årene. Ved siden av undervisning og forskning på språk har hun gjort et svært viktig arbeid som formidler av arabisk kultur og samfunnsliv i norsk offentlighet, ikke minst gjennom oversettelser av flere bøker og noveller. I anledning av at Mejdell nå går ut i en (etter alle solemerker veldig aktiv) emeritus-tilværelse, ba vi henne om et tilbakeblikk og refleksjoner over fagets utvikling.

BABYLON: *La oss begynne med begynnelsen. Når startet karrieren din?*

GUNVOR MEJDELL: Jeg begynte tidlig å undervise, for å si det sånn, alt mens jeg var student, mitt første innføringskurs i arabisk var i 1974 eller 1975. Jeg kom til UiO vinteren 1968, tok ex.phil. og

latin forberedende, deretter språkfagene fransk og russisk, før jeg begynte på arabisk. Den gang var semittisk magistergrad endestasjonen for arabisk-studiene, og jeg ble ferdig høsten 1980, med arabisk som hovedfaget og hebraisk og arameisk som støttefag. Fra januar 1981 var jeg vit. ass. på Semittisk institutt, og ble fast ansatt samme sted som førsteamanuensis i arabisk fra 1988. Da hadde faget begynt en viss nyorientering bort fra et rent klassisk tekststudium, i retning av moderne og samtidig arabisk språk og kultur.

Semittiske språk inngikk faktisk i den faglige porteføljen ved det Kongelige Frederiks Universitet (nesten) fra begynnelsen, nærmere bestemt fra 1818, med hebraisk og arameisk som støttefag til teologien, og arabisk var interessant i en komparativ semittisk sammenheng. Det var nok også interesse for arabisk som språket i Koranen, ansett som «den falske lære». Senere fikk man en mer vitenskapelig interesse for islam og Koranen. Men den første norske Koranoversettelsen kom ikke før i 1952, og da i en forkortet utgave. Harris Birkeland, som stod for den utgaven, beklaget seg over at den ikke var fullstendig – i ettertid er det ganske morsomt at han fant en viss trøst i det faktum at en full oversettelse av Koranen uansett «ville være av liten inter-

esse utenfor den lille sirkelen av spesialister». Det var først i 1980 at vi fikk en komplett oversettelse, takket være førstelektor i arabisk Einar Berg. Professor Birkeland har forøvrig satt varige spor etter seg i arabisk filologi med sine studier av tidlige trekk ved talt arabisk.

B: Hva var bakgrunnen for at du begynte å studere arabisk?

GM: Jeg pleier å si at det er en blanding av grammatikk og politikk. Jeg har alltid vært veldig interessert i språk. Jeg var vel en av få elever på ungdomsskolen som syntes tysk grammatikk var veldig artig! I forbindelse med franskstudiet jobbet jeg som au pair to somre i Paris. Jeg kom dit første gang tidlig i juni 1968, og det var jo et Paris i opprør. Der kom jeg borti Palestinaspørsmålet for første gang. Jeg vanket ikke i et arabisk eller palestinsk miljø, men hadde mange franske venner på venstresiden. Det var første gang jeg hørte palestinernes sak bli omtalt som «rettferdig», og dette vekket og uroet meg. Som de fleste norske ungdommer i min generasjon hadde jeg vokst opp med et naturlig og sterkt sympatisk forhold til Israel, dette truede lille land i Midtøsten. Det var utfordrende å bli konfrontert med

at Israel undertrykket og fordrev et annet folk. I Frankrike var det utgitt mye litteratur om saken, som jeg skaffet meg og tok med til Norge for å sette meg inn i historien. Da Palestinakomiteen ble dannet rundt 1970, gikk jeg med, og skrev blant annet «studiebrev» om den arabiske verden og nasjonalismen.

På dette tidspunktet var planen min å ta en grad i sammenliknende lingvistik, og som del av graden krevdes det et ikke-indoeuropeisk språk. Det var da kinesisk eller arabisk som ble tilbudt ved UiO, og i og med mitt engasjement for Palestina ble det naturlig å velge arabisk. Tidlig i studiet bestemte jeg meg for å dra til Egypt, og reiste til Kairo høsten 1972 med et egyptisk statsstipend på hundre egyptiske pund i måneden. Det fantes ikke noe utvekslingsprogram slik vi har i dag, og det var altfor dyrt å gå på det amerikanske universitetet i Kairo (AUC). Men AUC hadde et rimelig friundervisningstilbud, som jeg fulgte tre ganger i uka. Ellers var det jo veldig lett å komme i kontakt med folk, og jeg prøvde å praktisere språket så godt jeg kunne – jeg kom jo bare med litt *fusha*¹ i bagasjen, og det var det. I Norge hadde jeg sittet på Einar Bergs kontor to ganger i uka, og der gikk vi gjennom Brockelmanns *Arabische Grammatik*. Jeg syntes jo det var gøy, da. Allerede

i paragraf 13 c kommer oppskriften på hvordan du skal håndtere siste svake former.

B: *Tror du man må være glad i grammatikk for å komme seg gjennom arabiskstudiet?*

GM: Kanskje ikke slik som det er nå, men det hjelper veldig. Den gang var det mest vekt på å mestre hele språkssystemet. Det er noe med den standardarabiske grammatikken – formlæren er svært systematisk, abstrakt som matematikk, tenker jeg; utrolig fascinerende for den som liker det. Et kjennetegn for «klanen» er at man vet hva *masdar* er – det aner ingen andre! Og så er det morsomt å sammenlikne med andre språks strukturer. Men altså, man *må* jo ikke være spesielt glad i grammatikk, selv om det er en utrolig styrke å kunne beherske den arabiske grammatikken ordentlig for å kunne lese avanserte arabiske tekster, bare for å kunne bruke ordbøker effektivt, for eksempel. Men i de senere årene har man gått stadig lengre i å vektlegge de rent praktiske sidene ved språket, muntlig kommunikasjon på bekostning av analyse.

B: *Det var egentlig det andre spørsmålet mitt: Hvordan mener du at arabiskstudiet har utviklet seg fra du begynte og fram til nå? Der du satt med Brockelmann og til dagens læreverk, pensum og metoder – hvilken forandring ser du? Det er jo mange i dag som begynner med arabisk ut fra en politisk interesse, og det gjorde jo faktisk du også, men på den tiden var studiet helt annerledes lagt opp.*

GM: Som nevnt hadde det skjedd en slags nyorientering allerede i 1970 – da hadde Einar Berg fått opprettet et grunnfag i arabisk, med noe moderne tekst, faktisk et lite hefte med presstekster: *From the Arabic Press*. Det var dritkjedelig, rett og slett. Det handlet stort sett om olje, eksport, import og bilaterale relasjoner i et tørt, teknisk språk. Men

det gav en liten smak, en orientering i en ny arabisk stil, sammenliknet med de klassiske tekstene jeg ellers leste. Det muntlige var imidlertid ikke inne ennå, vi hadde jo ikke noe internett som kunne forsyne oss med lyd og bilde, og studiet oppfordret ikke til noe studium av talemål. Utover 1970- og 1980-årene kom studenter til studiet med andre formål, med økende ønske om å kommunisere med samtidens arabere. Ved siden av leseferdigheter og grammatikk ble det aktuelt å undervise i muntlige ferdigheter, dvs. samtale. Det hadde selvsagt med globaliseringen å gjøre, oljekrisen, Palestina-spørsmålet, internasjonale forbindelser og det at folk reiste mye mer ut. Faglig sett var det en utfordring: hvordan kombinere det praktiske med fagets filologiske tradisjoner innen studierammen?

Vi organiserte det aller første språkkurset utenlands i Damaskus, på Goethe-instituttet, med læreren Zakaria Sweid – jeg husker ikke nøyaktig når, på slutten av 1980- eller begynnelsen av 1990-årene. Det var «halvobligatorisk» og varte i fire uker, etter semesterslutt ved UiO. På den tiden var slikt lettere å få til enn i dag, når man må gi alle deler av et kurs et konkret antall studiepoeng, og dermed må velge bort noe til fordel for noe annet – vi hadde ikke slike strikte modeller å forholde oss til, så det gav en fleksibilitet i opplegget. Studentene ble innkvartert i private familier i Damaskus, eller i leiligheter, og det var et veldig fint opplegg. Sweid var en fantastisk lærer, studentene opplevde et nært samhold, og mange etablerte vennskap for livet med syriske venner. Oppholdet ble etter hvert formalisert og utvidet til ett semester. Parallelt hadde jeg kontakt med Uppsala universitet, de hadde et opplegg hos International Language Institute i Kairo, som vi mer eller mindre kopierte. Studentene hadde dermed to steder å velge mellom, som dekket to sentrale dialektområder og kulturelle sentra.

Øverst: Studenter og lærere ved et av de første MØNA-kullene i 1991. Den observante leser vil gjenkjenne en solid herrerekke til høyre: forrest Knut S. Vikør, så Finn Thiesen, Per A. Christiansen og Bjørn Olav Utvik (med kledelig mustasje). Bak Gunvor en blyg Berit Thorbjørnsrud. **Nederst:** Gunvor inspiserer arabiskkurset i Damaskus tidlig i 90-årene, og sørger for høy renslighetsstandard med Kristine på hammam.

B: Så kommer Midtøsten- og Nord-Afrika-studiet tidlig i 90-årene. Kunne du fortelle litt om det, og arabisk som en slags rygggrad i utviklingen av dette studiet?

GM: Da jeg var vitenskapelig assistent på slutten av 1980-årene, var historikeren Sivert Langholm dekan på Humanistisk fakultet – han var veldig åpen for tanken om tverrfaglige studieopplegg. Historieprofessor Ole Kristian Grimnes hadde undervist kurs i Midtøstens historie innenfor historiefaget. Kari Vogt underviste i islam på religionshistorie. På samme tid startet Forum for Midtøstenstudier, som samlet personer som drev med Midtøstenrelatert forskning innen ulike fagområder – statsvitenskap, historie, sosiologi og filologi – til uformelle seminarer noen ganger i semestret. Primus motor var Stig Ytterstad, og Nils Butenschøn og Per A. Christiansen var også sentrale i dette nettverket. Det var jo ikke så mange som drev med Midtøsten på UiO den gangen, så vi samlet oss på tvers av fag og utvekslet kunnskap og ideer. Tiden var moden, områdestudier var en modell kjent fra USA og England. Dekanen ga grønt lys til at Grimnes, Vogt og jeg skulle skissere et Midtøsten-tilbud om samfunn og kultur, som et støttefag til språkfagene arabisk, hebraisk, tyrkisk og (etter hvert) persisk. Det var en områdestudietenkning: ikke bare språk, men også kunnskap om samfunn og kultur. For så vidt hadde alle de store språkfagene komponenter av «kulturkunnskap». Og for så vidt hadde vi allerede lagt inn en del i arabiskundervisningen: ettersom vi hadde så store «flater», som det heter i mediene i dag – et utvidet grunnfag på tre semester og et storfag på ytterligere to – la vi inn både litteratur og islamkunnskap gjennom pensum-tekstene vi la opp. Men nå ble det sånn at det skulle være mulig å ta Midtøsten- og Nord-Afrika-studiet – MØNA – som et eget semesteremne. Da jeg ble fast ansatt, lå det

innbakt i stillingen at jeg også skulle utvikle MØNA. Vi startet høsten '89 eller '90, jeg husker ikke helt. Historieforelesningen var rygggraden i det nye faget, islamforelesningen var også sentral, og gjennom Forum for Midtøstenstudier hadde vi et nettverk av folk som kunne fylle ulike deler av pensum. Så vi hadde ulike komponenter: historie, islam, politikk og samfunn, og et kulturstudium med litteratur, blant annet. Tilbudet ble veldig godt mottatt, vi fikk en egen stilling for MØNA og utvidet det til et grunnfag. Således kunne studentene studere arabisk fem semestre på heltid pluss to semestre MØNA, og endatil ha plass til et tredje fag i cand.mag.-graden.

Det ble selvsagt en radikal endring i og med overgangen til et nytt gradssystem (vedtatt 2003), hvor vi fikk en bachelor-grad som er normert til bare tre år. Det jeg synes studiet særlig har tapt med denne reformen er den språklig baserte innføringen i arabisk kultur, gjennom at man leste klassiske og moderne tekster, og som la grunnlaget for studentene til å lese arabisk på egenhånd senere. De er ikke så godt i stand til det etter fullført bachelorgrad i dag. Vi mistet en del dybde både i språkkunnskapene og det filologiske håndverket.

Med overgangen fra master i arabisk, i tyrkisk osv. til en felles, engelskspråklig master i Middle East Studies (MES), vil jeg mene at de filologiske komponentene er blitt ytterligere skadelidende. Jeg har merket meg en formulering fra Norbert Elias, gjengitt av Sheldon Pollock: Han snakker om samfunnsfagenes «retreat into the present». Man forskanser seg i det nåtidige, og taper av syne den historiske dimensjonen. Det er ikke et nødvendig resultat av studiestrukturen etter Kvalitetsreformen, men det er i praksis det som skjer.

B: Og der begynte du i grunnen å svare på et av spørsmålene jeg hadde forberedt, som gikk på akkurat

dette: Hva har konsekvensen vært av utviklingen i arabisk-faget bort fra en rent filologisk innretning til en mer samtidig, samfunnsorientert orientering?

GM: Vel, altså, det er jo veldig verdifullt at studenter får grundig og kompetent innføring i analyser av dagens politiske situasjon – de skal jo ut i «krigen» og opplyse en norsk offentlighet som er preget av til dels veldig overfladiske debatter, om dagsaktuelle spørsmål. Jeg vil ikke tilbake til en «rent filologisk innretning». Men en ensidig faglig «retreat into the present», der bare prosjekter med umiddelbar relevans for dagens media regnes som interessante og støtteverdige, er en beklagelig tendens. Det er vesentlig å forstå dynamikken i den arabiske kulturtradisjonen, vekslingen mellom konflikt og samling, hvordan moderne arabere lever med ekkoene av fortiden i utformingen av nåtidig politikk, men også bevisst bryter med dem. Den symboltunge fortiden brukes jo bevisst i identitetsoppbygging, i politisk legitimering. Hvis man ikke får med seg denne, taper man av syne en veldig viktig dimensjon av nåtiden. Jeg mener vel generelt at en historisk bevissthet gir oss bedre grunnlag for å forstå oss selv som mennesker, som samfunn. Jeg mener ikke at den historiske dimensjonen er fraværende i arabiskfaget slik det tilbys, det jeg kaller filologien, men at den er svekket, og at det er uheldig.

B: Jeg husker jo den store gleden ved å lese klassiske tekster – å kikke inn i noe som var så veldig fremmed og rart, og samtidig litt magisk, disse gamle, gamle tekstene.

GM: Ikke sant? Og da forstår man også rikdommen i denne arven. Det ville tilføre dagens debatter mye om man kunne formidle hvordan denne tradisjonen, og ikke nødvendigvis så fryktelig langt tilbake heller, fremdeles er med, som finnes der ennå.

B: Når det gjelder din egen forskning og formidling, så er den svært innholdsrik. Det er vel to områder du først og fremst har konsentrert deg om: sosiolingvistisk forskning og formidling og oversettelse av arabisk litteratur. Hvorfor landet du på akkurat disse emnene?

GM: Jeg har hatt stor glede av å forelese over emner i arabisk litteratur, men jeg har ikke selv forsket noe særlig på det, så det er som formidler og oversetter jeg har bidratt her. Det er språklige emner jeg først og fremst har forsket på – og da bare unntaksvis ren lingvistik, men språk i bruk, språk i kontekst, endringer i språklige normer, samt koblingen til kultur og identitet. Dette er sentralt i arabisk tradisjon, og spørsmål om språk har speilet spenninger på kulturelle og politiske områder. For tiden er det en spennende utvikling som skjer i forholdet mellom de arabiske talemålene og skriftspråket. Slike spenninger har alltid ligget der: klassisk arabisk er islams språk, og det er så sentralt for identiteten som muslim og araber – for moderne nasjonalister er jo det felles språket selve definisjonen på det å være araber. Mens de folkelige ytringsformene, også de artistiske, tyr til talemålsformer. I dagens digitaliserte skriftpraksis skjer det mye bevisst utfordring av de språklige grensene, som også brer seg til litteraturen. Det er morsomt å trekke fram at overskridelsene også skjedde i arabisk førmoderne tid, såkalte *Middle Arabic*-tekster bevitner dette i rikt monn. Og så opplevde jeg faktisk tidlig at jeg hadde gode forutsetninger for å gå inn i slike spørsmål fordi jeg selv kommer fra et samfunn – det norske – hvor det er stort engasjement omkring språk.

Forresten, da jeg skulle skrive masteroppgave på arabisk diglossi, satte jeg meg ned og skrev til alle de skandinaviske universitetene for å høre om det var noen som kunne veilede meg. Jeg fikk ett svar, og det var fra Heikki Palva i Göteborg. NFR

gav meg studentstipend for å reise dit ti ganger for å få veiledning. Det ble temmelig effektivt, for avtalen var at jeg reiste en gang i måneden og skulle ha ett kapittel klart til hver gang! Jeg overnattet i biblioteket på Arabiska Institutionen, sekretæren redde opp for meg. De var utrolig hyggelige der, rent rørende.

Jeg har også holdt mye på med oversettelse, hvor jeg på en måte får kombinert interessen for litteratur og språk i bruk. Det er veldig tilfredsstillende og veldig tidkrevende. Etter to egyptiske romaner nedla min ektefelle forbud mot flere oversettelser før jeg ble pensjonist – altså! Men det er et utrolig givende arbeid, og jeg har stor glede av å prøve å finne fram til språklige overføringer som både gjenspeiler originalen og samtidig passer inn i den rytmen man lager i teksten. Forøvrig er det også spennende å se på oversettelse i et akademisk perspektiv: Hvem oversetter hva, og hvorfor og hvordan blir det tatt imot? Slike og andre spørsmål førte til et mastergrads-kurs i arabisk oversettelse, der vi kunne diskutere forståelsen av tekster og ulike måter å oversette dem på, samt det videre kulturbildet tekstene produseres i. Det har vært morsomt. Oversettelse er herlig.

B: Slike universitetskurs i oversettelse blir kanskje utfordrende å få til i den grad mye undervisning nå foregår på engelsk? Det er jo vanskelig å få til gode oversettelser til et språk som ikke er ens morsmål.

GM: Absolutt. Man skal jo oversette til det språket man kan best, og det blir umulig å diskutere gode oversettelsesstrategier til et språk som ikke er morsmålet til hverken foreleser eller studenter. Det er absolutt verdt å ta en fornyet diskusjon på hvor mye av arabisk-undervisningen som skal foregå på engelsk når den store majoriteten av studentene er norske. Jeg tror man overvurderer studentenes evne til å tenke og uttrykke seg presist

på engelsk. Man kunne jo se for seg en blanding av norsk og engelsk på masternivå, og slik også ta hensyn til utviklingen av norsk fagspråk.

B: Babylon titulterer seg som kjent som et nordisk tidsskrift for Midtøstenstudier. Hvordan ser du på det nordiske Midtøsten-samarbeidet?

GM: Jeg satt faktisk i det første styret i Nordisk selskap for midtøstenstudier, og konferansene var fine møteplasser. Men jeg skal være litt forsiktig med å snakke om nordisk samarbeid i dag, fordi jeg har deltatt mindre etter hvert. Jeg er nok en litt «late bloomer» i forskningssammenheng, og med tiden ble det naturlig å bidra sterkere innenfor nettverk på arabisk språk, som AIDA (International Association for Arabic Dialectology) og AIMA (International Association for Middle Arabic). Og så er det en annen ting: Da vi startet opp var det mange filologer og historikere, og så var det noen samfunnsvitere. Nå har jeg inntrykk av at filologene har samlet seg i andre, mer spesialiserte fora (som de ovenfor nevnte), mens midtøsten-sammenslutningene i større grad blir dominert av samfunnsvitere. Det kunne vært interessant å undersøke programmene for slike konferanser over tid, for å se om spekteret av fagområder som er representerte, virkelig har endret seg. Det er kanskje bare at vi er blitt så mange?

B: Til slutt, hvordan ser du på utviklingen i regionen du nå har studert i flere tiår?

GM: Opprøret i Egypt i 2011 kom ikke så overraskende på meg, det må jeg si. Jeg opplevde at Egypt bølget kraftig i årene før det skjedde, og jeg hadde mye kontakt med kolleger som var opposisjonelle og med i Kifaya-bevegelsen og liknende. Det gjør et forferdelig sterkt inntrykk i dag hvordan ting går i grus. I den grad jeg er primert er det utviklingen i den arabiske verden

de siste årene som gir næring til det. Å se hvordan alt faller sammen i disse landene jeg har elsket å reise til, steder og mennesker jeg har et nært forhold til. Og jeg ser ingen lysning. Den gang da jeg begynte å involvere meg i regionen, trodde vi at alt skulle bli bedre! Jeg var overbevist om det – bare man fikk fortalt folk om hvordan virkeligheten så ut der, så ville politikken endre seg. Det hadde kanskje noe med hele etterkrigs-generasjonen å gjøre: «Ting går jo bedre og bedre», ikke sant. Da de arabiske protestbeve-gelsene begynte så smått på 2000-tallet, trodde jeg de skulle føre til endring, og så, da opprørene skjedde, var det en følelse av at «nå skjer det, nå faller diktatorene, nå kommer også Vesten til å skjønne regionen bedre». Jeg visste selvsagt godt at det fantes motkrefter, og at det over lang tid har vokst fram bevegelser som diskriminerer på grunnlag av kjønn, religion og etnisitet. Ganske mørke krefter var jo i sving allerede i 1980-årene. Men jeg forestilte meg ikke at de skulle kunne bli så sterke, og så grusomme, som de ble. I dag tenker jeg at jeg kanskje skulle engasjert meg mer i hjem-lig debatt. Jeg gjorde det i yngre år, men etter hvert ble man oppslukt av arbeid og familie. Nå opplever jeg nok at de som drives av anti-muslimske, anti-arabiske holdninger har fått overtaket i den offentlige debatten, til tross for alle gode bidrag. Vi burde kanskje vært enda flere som hadde gått inn og tatt den samtalen mer alvorlig. Men det er jo ikke for sent. Og det at så mange unge muslimer nå selv går ut og tar ordet i offentligheten, gir grunn til å håpe at holdningene endres.

• f •

Jacob Høigilt og Gunvor Mejdell er aktuelle med boken *The Politics of Written Language in the Arab World: Writing Change*¹. Les anmeldelsen av boken på side ??.

1 *Fusha* (moderne standardarabisk), også kalt høyarabisk, er det offisielle skriftspråket i alle arabiske land.